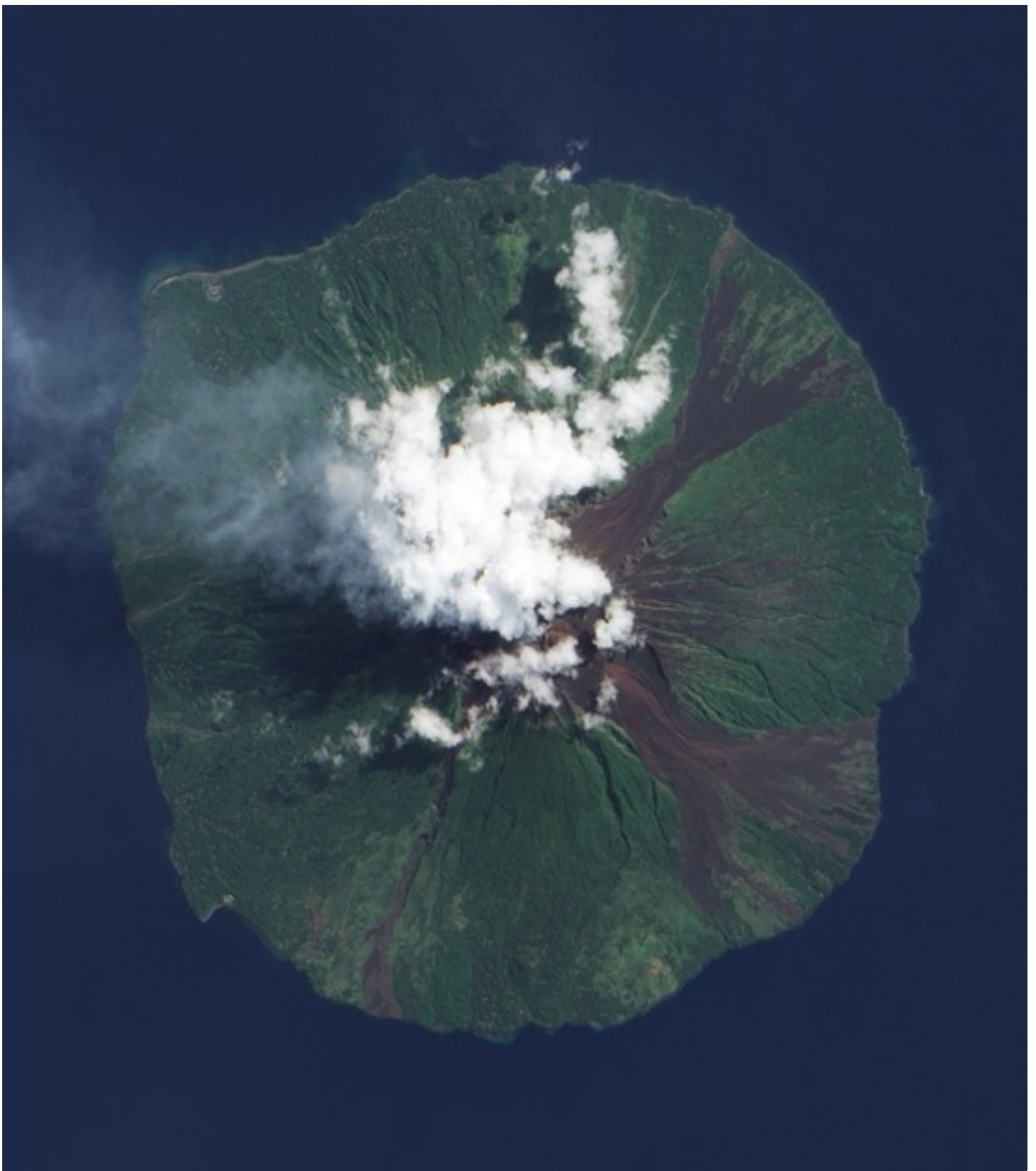
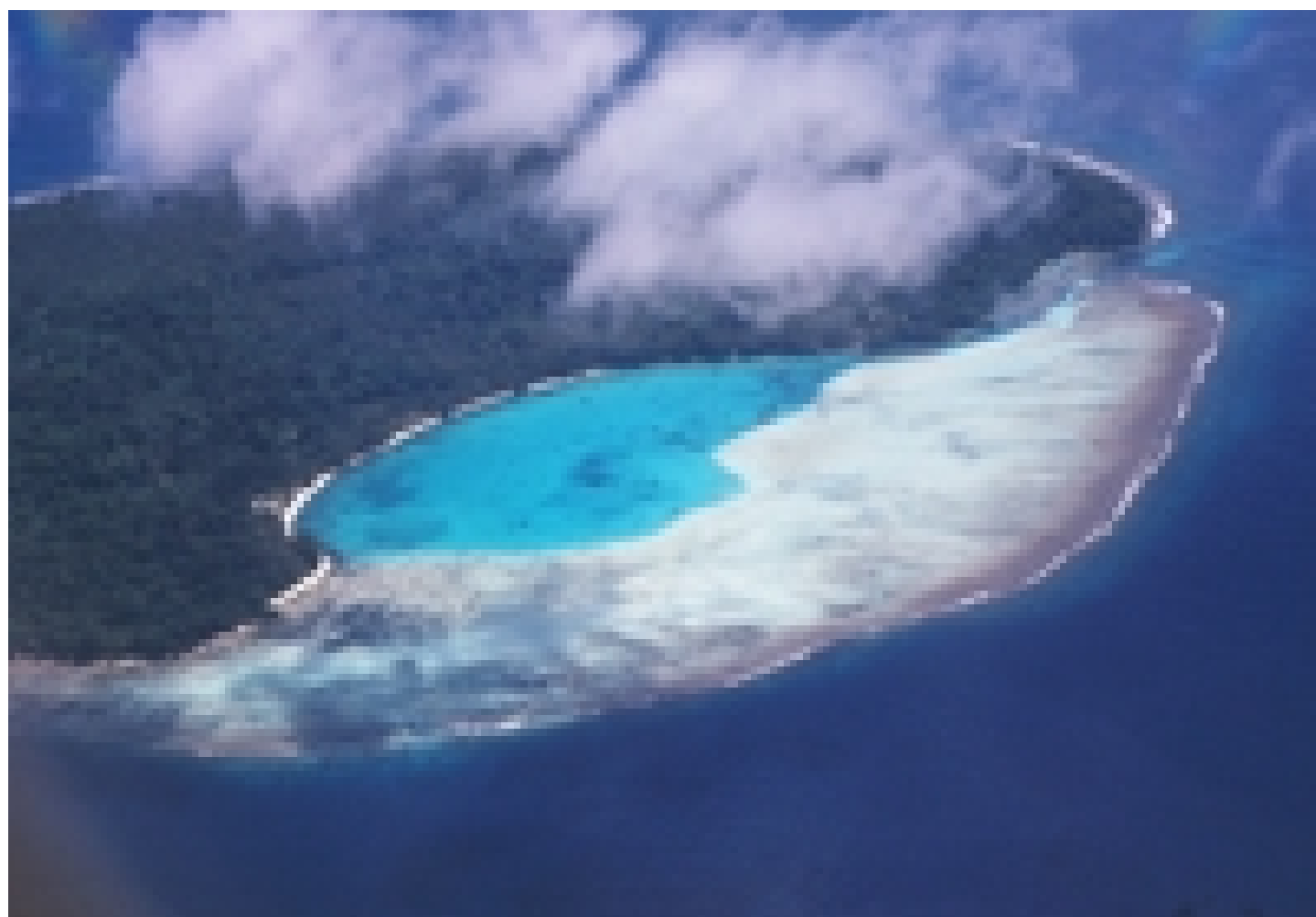

Manam, Papua New Guinea

Folket på vulkanen

1988

En ö i Bismarcksjön norr om Nya Guinea

AIR NIUGINI-FLIGHTEN MELLANLANDADE på Manus och jag kände att jag kanske borde ha stigit av där. Men när jag sen betraktade ön från luften — mörk, vild, ogästvänlig, sumpiga mangrovebukter, branta men låga berg täckta av ogenomträngliga skogar, topparna dolda i fuktdrypande dimmor — var jag glad över att jag inte hade gjort det.

Och ändå, när jag nu tänker på Manus, den yttersta av Papua Nya Guineas övärldar, inser jag att jag kanske gick miste om ett äventyr.

Manus är mycket mindre än New Britain och New Ireland men ändå en förhållandevis stor ö (2.100 kvadratkilometer). Där finns inga höga berg, högsta punkten är 718 meter och ön är så gott som helt täckt av djup regnskog. Den siktades av en spanjor år 1527 och av en holländare år 1722. En engelsman kom förbi år 1767. Men det dröjde till år 1792 innan den förste västerlänningen, fransmannen d'Entrecasteaux, vågade gå iland, och till 1875 innan en engelsk expedition undersökte ön närmare.

Manus var en av Söderhavets mest svåråtkomliga öar — de västerlänningar som under åren sökte kolonisera den dödades kategoriskt och åts upp. Ända tills tyskarna kom dit år 1911 och införde germansk lag och ordning. Deras högkvarter, Lorengau, är nu provinshuvudstad med omkring 5 000 invånare. Öns hela invånarantal beräknas till omkring 40.000.

Manuserna tillhör tre olika folkgrupper med olika sedvänjor: titanerna, som mest ägnar sig åt fiske i tio meter långa utriggar-kanoter med segel, matangolerna, som dessutom sysslar med jordbruk, och usiaiema som helt och hållet inriktar sig på jordbruk

och inte ger sig ut på vattnet. Där talas 14 olika språk — de var ännu flera förr, då varje klan hade sitt eget tungomål och språkförbistringen var en av orsakerna till de ständiga stamstriderna. Där hade ändå ett system av byteshandel utvecklats: det kallades *kavas* och innebar att usiaierna lämnade sago (sagopalmens märe, som består av stärkelse) och taro (stärkelserika rötter) i utbyte mot titanernas fisk och skaldjur. På den lilla ön Lou köptes obsidian (vulkaniskt glas) med dödade eller levande fiender från stamstriderna som betalning.

Men manuserna lämnade aldrig sin övärld.

Japanerna kom 1942 för att köras iväg av amerikanerna 1944. På några månader förvandlades Manus till en av de största flottbaserna i Stilla havskriget — startpunkt för den allierade invasionen av Filippinerna.

Inflygningen mot Manus huvudort Lorengau.

Men lika plötsligt som de hade kommit gav främlingarna sig iväg och lämnade hamnanläggningar, landningsbanor och baracker efter sig. Australien fortsatte att administrera ön fram till Papua Nya Guineas självständighet 1975.

Planet fortsätter till Madang, huvudort i provinsen med samma namn och den största staden på Papua Nya Guineas nordkust. Utanför kusten ligger en rad spännande vulkanöar: Long Island, ett naturreservat för bevarandet av fåglar och sköldpaddor, en cirkelrund ö med en vulkankrater i mitten; Bababag med ett par vackra bukter som lockar seglare och sportdykare; Karkar som är störst och har omkring 23 000 invånare. Och Manam, längst ut i väster.

På flygplatsen träffar jag John M. Middleton, som äger en stor kopraplantage på Karkar och inbjuder mig dit. Men jag har bestämt mig för att försöka ta mig till Manam i stället och lyckas få skjuts med en lastbil som ska till Bogia, där vägen västerut slutar. Det är en mycket skakig resa på fem rimmar, men jag får sitta i förarhytten i stället för på flaket som är fullpackat av gods och passagerare. Vägen följer kusten och ute i havet skymtar nederdelen av Karkars väldiga vulkankon, övre delen är dold i moln, och då vi kommit närmare Bogia skymtar Manams mindre men betydligt brantare topp gömd i dimmorna.

Bogia är bara en liten handelsstation med en diversebutik av det slag som finns överallt i tropikerna. Denna drivs av Yakuasa Cattle Ranch, ett så kallat utvecklingsprojekt finansierat av Europagemenskapen. Inne på hans röriga kontor träffar jag chefen, John McGregor, 53, australiensare men efter 23 år naturaliserad i PNG, dock inte mer än att han räknar med att återvända till Australien så

snart han tjänat ihop till en lagom pension:

– Det här landet blev självständigt femtio år för tidigt, säger han.

Jag har hört samma replik förr på andra breddgrader.

McGregor har aldrig besökt Manam, som ruvar där ute i havet, men han har gillrat upp en videokamera med teleobjektiv inriktad åt det hållet. För vulkanen kommer, menar han, att flyga i luften närsomhelst:

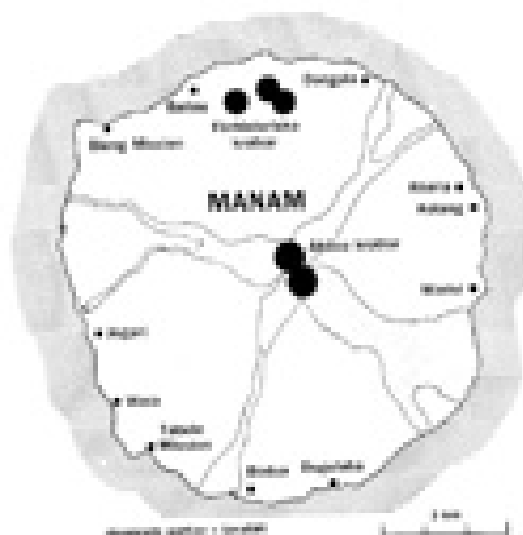
– Det beräknas ske inom sex månader eller ett år. Då har jag tänkt få några fina bilder. Jag såg den lysa kraftigt förra året. Det varade i 40 minuter och det var som en ljuspelare rakt upp mot himlen.

Mot vulkanen

Nästa morgon träffar jag några öbor som har kommit till kusten med några säckar kopra. Jag följer med dem ut till Manam i en snabb aluminiumbåt med utombordsmotor — de ska egentligen till den lilla ön Boisa, som ligger strax intill vulkanen och har en by med omkring 350 människor, men sätter i land mig vid Tabele på Manam. Där börjar jag min vandring medsols runt den cirkelrunda ön – det bör ta två dagar att gå runt den har man sagt mig. Omkretsen är omkring 30 kilometer. Och hela tiden under min vandring har jag den 1 800 meter höga toppen med mig som en jätte vid min sida. Ångmolnen ur dess mynning ändrar sig ständigt och ibland tycker jag mig höra ett dovt muller, som om den talade till mig ... men kanske det bara är inbillning.

Manam är i själva verket den mest aktiva vulkanen i Papua Nya Guinea. Och ändå bor här omkring 7 000 människor – bofasta sen urminnes tid med ett eget språk och en egen kultur och sitt eget språk. De bor i 16 byar, som alla ligger i en ring nära den klippiga lavakusten och är av olika storlek, den största med över 1 000 invånare, den minsta med färre än hundra. Det är inte svårt att göra en kartskiss av ön, som är så gott som cirkelrund.

På toppen, dit få människor har tagit sig eftersom branterna blir alltmer svårframkomliga ju högre man kommer, bildar huvudkratern en mindre ring. I den finns två öppna hål av glödande lava. Mynningen lutar en del och från söder kan man delvis se in i den. Från kratern rinner fyra stelnade, svarta lavafloder åt alla väderstrecken – de kallas "dalar" och mynnar alla i havet. Det finns inga sjöar och de små bäckarna fylls med vatten endast efter regn. Berget drar till sig moln och det regnar ofta även under den torra årstiden. Den vulkaniska askan är mycket bördig, växtligheten oerhört frodig.

Ett stycke upp på vulkanslutningen på den sida där kratermynningen syns tydligast finns ett vulkanologiskt observatorium. Jag träffar John Sukua, som är född och uppvuxen på ön men har fått träning i Rabaul och nu sköter mätstationen.

√— Det sista stora utbrottet var 1957-58, berättar han. Då måste alla evakueras till fastlandet. All vegetation på ön förstördes, allting täcktes av svart aska. 1974 och 1984 inträffade mindre eruptioner. De var inte så allvarliga att folket måste ge sig av, men stora klippblock kastades upp ur kratern och lavaströmmar nådde ända ner till havet.

John gör noggranna observationer och skickar varje dag en rapport per radio till Rabaul. Dagens rapport lyder:

"Svag sydöstlig vind med toppen tidvis klar. Båda kratrarna aktiva. Tillfälliga utsläpp av tunn vit ånga. Inget buller. Natten klar. Inget glödsken observerat."

John Sukua vid radion.

Vid randen av en av kratrarna.

Det finns bara fem européer på ön, tre nunnor som sköter ett litet missonssjukhus i Bieng, den första byn jag kommer till under min vandring, och två präster. Jag träffar en av prästerna, italienaren Franco Zucolo från Udine, en av dessa nästan komiskt aktiva katolska missionärer man kan möta i Melanesien – de har vigtt sitt liv åt att sprida det kristna evangeliet men resignerat och ägnar därför mesta tiden åt rent praktiska sysslor ... att hålla diesel-generatorn, kylskåpet och andra sådana attiraljer i gång.

När jag sen kommer till byarna försöker jag ta reda på hur folket betraktar vulkanen – med skräck eller högaktning, som ett naturfenomen eller som ett heligt berg. Jag inser så småningom att de inte riktigt förstår mina frågor; för dem är vulkanen en så naturlig del av livet att den inte ens är något att tala om. Några av de äldre minns utbrottet 1957 men ingen visar den minsta nervositet inför den eruption som vulkanologerna menar är högst trolig inom en ganska nära framtid.

– Utbrottet 1957 var verkligt stort, säger Zucolo. Många byar blev helt förstörda och ön förvandlades till en svart asköken. Befolkningen evakuerades till fastlandet, men många av de äldre vägrade in i det sista att flytta. De evakuerade tvingades stanna borta över ett år och jag har hört att många dog av hemlängtan.

Syster Christophilda, 64 år, en god och hjulbent tyska som ansvarar för sjukhuset, berättar mer om det utbrottet:

Syster Christophilda med en patient.

– Det hade kommit ett eldsken från kratern flera nätter och när det sen började dåna och bullra trodde jag att den yttersta dagen hade kommit. Det var ett fruktansvärt väsen – jag låg på knä och bad! Det var som om stora klippblock kom rullande utför berget. Sen kom askregnet. Det var som svart snö. Men människorna var inte det minsta rädda och ingen hade en tanke på att ge sig av därifrån. Förra året kom ett stort svart moln ur kratern och askan föll som ett svart regn.

Fader Zucolo förfogar över öns enda motorfordon – en stor, grönlackerad japansk jeep. Han ska uträtta ett ärende och ger mig lift ett stycke – kör som en rallyförare på stigen och kryssar mellan kokospalmerna. Då han i fullständigt sanslös fart brakar rakt igenom en liten by står småpojarna där och jublar.

Fader Zucolos stora gröna jeep samlar nyfikna ungdomar.

Hit men inte längre... jag fortsätter till fots.

Under hela vandringen har jag sällskap av vulkanen.

Tidigt på kvällen når jag byn Warisi och bestämmer mig för att söka nattläger där. Jag träffar Francis Kingtau, en intelligent ung man som talar engelska.

Warisi är en av de allra minsta byarna, bara ett tiotal hyddor i en fyrkant. En av dem är hövdingens hus – man kan se det på det särskilt utbyggda taket. Hövdingen, som heter Kanong, sitter på en plattform utanför, tuggande betel tillsammans med några av sina adjutanter. Han är en godmodig och mycket välfödd man – en hövding är lätt att känna igen, får jag senare lära mig: han är den tjockaste i byn. Jag presenterar mig, blir hjärtligt välkomnad och hänvisas att sova i manshuset. Men först följer jag med Francis till hans hus och bjuds på te och frukt.

Byn Warese, där jag tillbringade första natten.

Manshuset, där jag redde mitt nattläger bland trätrummorna.

Ett hus i Warese.

Utsirad trumma i manshuset.

– Allt växer här på ön, berättar Francis. Bananer, sötpotatis, taro, maniok, kål, gurka, pumpor och vattenmeloner. Här växer alla sorters frukter – mango, papaya, ananas och apelsiner. Och många olika sorters nötter. Vi fångar fisk och sköldpaddor att äta och till fester slaktar vi en gris. Men kopra är det enda vi säljer – vi torkar den och tar den i säckar till Madang. Det är vår enda inkomstkälla. Fast vi behöver inte mycket pengar, alla är självförsörjande. Ingen går hungrig på Manam.

I nattmörkret, då stjärnorna tänds, rullar jag ut min sovmatta i manshuset som saknar väggar. En tam kakadua gör mig sällskap. Det är en underbart ljummen kväll. I hyddorna glimmar små eldar och folk pratar länge och någon spelar stillsamt på en gitarr.

Pojkar i Warese.

Nästa morgon följer jag med en grupp småpojkar för att ta morgondoppet nere vid den svarta stranden. Där finns en av de mest paradisiska platser jag har sett. En regnvattenbäck rinner längs en grå lavabädd och bildar många hålor och pölar och slutligen en liten färskvattenlagun innanför en skön strand, skyddad av branta lavaklippor.

Så görs en segelbåt.

Jag tillbringar ytterligare två dagar och två nätter på Manam, sover i ett par andra byar och möter bara vänliga och gästfria människor, som tycks glada över besöket från yttre rymden. Under vandringen har jag hela tiden sällskap av vulkanen.

En stelnad lavaflod rinner ut i havet.

Jag får så småningom klart för mig att Manam inte bara är att jämföra med ett självständigt land utan snarare med en hel världsdel. Var och en av byarna är nämligen en helt suverän enhet, styrd av en hövding. Tidigare hände det att byar låg i krig med varandra. Hövdingasläkterna bildar en överklass i stil med de forna europeiska kungahusen – de gifter sig endast inbördes. En hövding kan ha flera hustrur, ända upp till åtta.

Labote Conrad, som gått i katolsk skola i Madang och tagit en del intryck av yttervärlden, är lite kritisk mot detta urgamla styrelseskick:

– Vi styrs av våra hövdingar. De har makt över liv och död. Hövdingen har särskilda män, som kallas "sangumu" – det betyder dödare – och de utför hans order om han dömt någon till döden. Men inte genast – det kan ta många år innan dödsdomen verkställs, ingen vet hur och när. Du måste alltid lyda hövdingen blint utan protester. Du kan aldrig röja en ny trädgård utan att fråga honom om lov. Du kan inte slakta en gris. Du sköter grisarna, men grisarna tillhör hövdingen. Egentligen är vi alla slavar under våra hövdingar. På Karkar är det inte så nu längre och inte heller på fastlandet, där har de inga enväldiga hövdingar. Men det är också så att om du behöver hjälp med någonting, om något fattas dig, då kan du gå till hövdingen – han hjälper dig alltid.

Michael Ziran, som är lärare i skolan i Dulugava, en av de största byarna, har sett en del av yttervärlden men återvänt till sin ö med glädje:

– Vi kan känna oss lyckliga över att ha våra hövdingar, säger han. Att vi har bara en ledare med enväldig makt. Se hur det är i andra länder – tvister och bråk mellan politiker som bara vill öka

sin egen förmögenhet och makt! Sånt slipper vi. Centralregeringen har inget inflytande alls på Manam – vi kan vara utan den. Vi sköter oss själva och respekterar våra hövdingar.

Hövdingavärdigheten går i arv – det kan väl också finnas dåliga hövdingar?

– Ja, men det är sällsynt. Hövdingasönerna uppfostras till hövdingar. De vet sitt ansvar.

Jag har ett långt samtal med Michael på kvällen och kommer i dispyt med honom om kvinnornas situation:

– Kvinnorna är underlägsna, säger han. Männen är de som bestämmer, de måste visa sin styrka. Det har alltid varit så och så ska det vara.

Manam är alltså, konstaterar jag, ett typiskt manssamhälle, där förmågan att visa viljekraft och uthärda påfrestningar är mycket viktig. Pojkarna tränas till det:

– Under en av våra fester får de lära sig att tåla slag och förödmjukelser, berättar Michael. Vi kallar det "att slå pojkarna". I varje by finns en särskild "slagman". I tur och ordning får pojkarna ett väldigt hårt slag i baken med en tung påk. Det händer att de blir medvetslösa av det slaget, men det vållar aldrig någon skada för slagmannen kan sin sak. Han vet precis vilken punkt i rygglutet han ska träffa. Ja, det är en rolig fest! Om du vore här då skulle du också få ett slag i baken!

Sista kvällen på Manam upplever jag i byn Dugulava en rätt säregen kulturkonfrontation. Michael vill att jag ska träffa hövdingen, som heter Maburao och är en av de mäktigaste på ön. I mörkret vandrar vi till hans boning – där puttrar en elgenerators dieselmotor, en glödlampa lyser upp en stor gårdsplan. Och på

planen sitter en stor del av Dugulavas befolkning och ser på video!

I ljusskenet skymtar jag konturerna av ett av de största hövdingahus jag sett på ön. Men videon är placerad i fönstret till en modern villa i bungalowstil.

┐ Maburao har låtit bygga sig det huset, förklarar Michael. Och allt har gjorts av bybor – vi ville visa vad vi kunde!

Så skaffade Maburao alltså en videoapparat och så gott som varje kväll bjuder han nu på i gratisföreställning för alla sina undersåtar. Kvällens program är en pampig kavalkad från engelska BBC:s 50-årsjubileum och den följs med stor inlevelse av alla åskådare, som sitter på marken helt fångslade av vad de ser. Vissa inslag vållar förläget jubel — det är när de kvinnliga artisterna oblygt visar benen. Och ett avsnitt med klassisk balett, en scen ur "Svansjön", orsakar stor oro bland publiken.

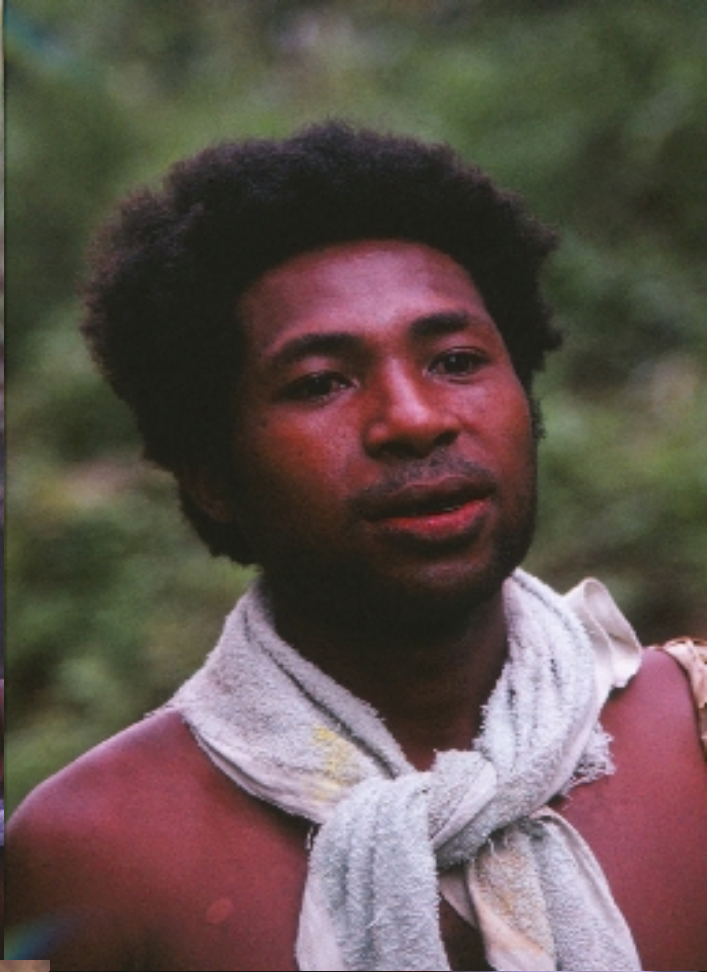
— Sönt är helt främmande för oss, säger Michael. Våra kvinnor visar inte benen på det sättet, det är högst opassande. Vi tycker helt enkelt att det är ett exempel på en primitiv kultur.

Hövdingen Mubarao.

Videoföreställning i byn Dugulava.

Sen jag först kom till en ö i Söderhavet har jag betraktat de öarna som planeter i rymden – vattenrymden. Då jag lämnar Manam inbillar jag mig att jag är på väg bort från en främmande planet som jag har utforskat.

Hövdingen Maburaos lilla träskuta "Mayo" är rymdskeppet, skepparen Teddy Sukua står vid navigationspanelen och sköter växelspaken med tårna och lasten av koprasäckar kan lika gärna vara mineralprover och sällsynta meteoriter, som vi har samlat in för att ta med oss hem till Jorden.

Akterut försvinner den främmande planeten allt längre bort — snart ser vi bara ångmolnen från dess mullrande krater.

Först kom jag att betrakta den lilla vulkanön som ett särskilt rike, avskilt från yttervärlden — ingående i Papua-nationen på papperet men inte i praktiken. Här gällde, kom jag underfund med, inga nymodiga lagar utan bara urgamla sedvänjor.

Sen upptäckte jag alltså att ön egentligen inte är bara en nation utan flera, ty var och en av de tolv byarna är självständig och styrs av sin egen hövding. Inte ett land, alltså, utan flera: en hel världsdel!

Eller en planet. För människorna här har precis allt de behöver: yttervärlden behöver de inte låtsas om. Då och då företar de en rymdresa in till "fastlandet" (huvudön Nya Guinea) men de stannar inte borta länge.

Folket på Manam har alltså inget behov av den övriga världen — utom i ett fall: då vulkanen börjar spruta eld och sten och aska är det bra att ha någonstans att ta vägen tills den lugnat sig.

Tord Wallström

Manam har inte längre någon bofast befolkning. Vid ett utbrott i december 1996 dödades 13 personer då ett lavaflöde nådde byn Budua. I slutet av oktober 2004 blev det ett större utbrott, som till att börja med inte tycktes särskilt allvarligt. Då vinden vände fördes askan in över några byar och fem människor omkom. Befolkningen, som då uppskattades till mer än 9000, evakuerades till fastlandet. 2007 avdelade Papua New Guineas regering ett stort landområde, där manamerna kunde bosätta sig permanent.

Manamernas kultur och språk kommer säkerligen snart att vara utplånade.

Artikeln utgör ett kapitel i "Vi på Jorden" (1993)